

ÂMME MASRAFLARI VE İKTİSADİ BÜYÜME HAKKINDA BAZI TEORİK DÜŞÜNCELER

Prof. Barry N. SIEGEL
Oregon Üniversitesi

Mevzuu etüd edenler, âmme masrafları teorisinin henüz emekleme çağında olduğunu söylemektedirler. Şahsî fikrimce bunun anlamı şudur: maliye ilmi, muhtelif memleketlerde, muhtelif zamanlarda âmme masraflarının boyutu ve mahiyeti hakkında faydalı genellemeleri ortaya koymamıştır. Durum böyle ise, âmme masrafları teorisinin halâ emekleme çağında olduğu hakikati insanı şaşırtmamalıdır. Âmme masrafları, devlet'in toplumdaki yeri ve rolü ile yakından alakalıdır. Böylelikle, geliştireceğimiz bir teorinin veya teorilerin, devlet, ekonomi ve sosyal ve politik müesseseler arasındaki karşılıklı etkileri hesaba katması gereklidir. Bu sebepten ve memleketler arasındaki müşahhas tarihî tecrübe itibarı ile kaçınılmaz farklardan dolayı, yapabileceğimiz şey ancak geniş kapsamlı genellemelerde bulunmaktadır. Bu genellemeler, muhtelif memleketlerin ayrıntılı müessesevî ve tarihi bilgilerinin yardımı ile âmme masrafları oluşumu inceleyebilmemizi mümkün kılarlar. Herhangi bir memlekette âmme masraflarının gelecekteki gidişatı hakkında tahmin yapabilme imkânını bize temin edecek olan bir teorinin ne zaman geliştirileceğini şimdiden söyleyemem.

Mamafih, bu noktada, açıklanması gereken bir oluşum mevcuttur. Batı memleketlerinde ve diğer sanayileşmiş cemiyetlerde âmme sektöründe daimî bir büyüme görülmüştür. Hakikaten birçok memleketlerde âmme masrafları, özel mal ve hizmet istihsalinde yapılan harcamalardan daha hızlı olarak artmıştır. 1830'da Adolph Wagner tarafından açıklanan bu genel temayül, kamu masraflarının boyutu olduğu kadar çeşitliğindeki artış tarafından da refakat edilmiştir. Millî müdafaa ve yönetim gibi daha sıradan faaliyetleri bir yana bırakırsak birçok batı cemiyetlerinde devlet, muhabere, eğitim, sağlık, ulaşım, sosyal refah, kredi ve bankacılık ve sigorta sahalarında en büyük müstahsildir.

Bu noktada sormak istediğimiz sual şudur : Bu oluşumlar hakkında iktisatçının söyleyeceği bir şey yok mudur? Siyasî ilimcilerin, sosyologların

veya tarihçilerin söyleyebileceklerine bir katkıda bulunabilir miyiz? Âmme masrafların artışı izah eden teşebbüsleri incelersek iktisat ilminin özel âletlerinden pek az faydalandıklarını görürüz. Yazarların çoğu genel ve muğlak ifadeli iktisadî önermelere veya ampirik genellemelere sığınmışlardır.

Bu meyanda Adolph Wagner'in "devlet faaliyetinin artması kanunu" nu görüyoruz. Bu kanun âmme masraflarının özel faaliyetlerden fazla arttığı bazı memleketlerdeki ampirik müşahedelere dayanmaktadır. Wagner, emin olmak için, bu çeşit bir kanunun işleyebilmesini doğrulayan bazı sebepler göstermiştir. Wagner'e göre sanayileşme ve şehirleşmenin ardından gelen artan hayat karmaşıklığı, idare ve kanun tatbiki alanlarında devlet faaliyetlerindeki büyük artışlar gerektirmiştir. İleri sürdüğü diğer bir hususta, teknik gelişmelerin tekellerin büyümesine yardımcı oldukları, ve tekellerin tehditkâr olduğu sahalarda mal ve hizmetlerin özel istihsalden ziyade devlet tarafından istihsal edilmesinin gerektirdiğidir. İlâveten, sosyal istihsal kârlarının fazla, fakat iktisadî değerlendirme imkânlarının az olduğu sahalarda devlet faaliyetleri hızla gelişebilir. Eğitim, hıfzıssıhha ve kamu sağlığı, bu son faaliyet tipine misal olarak verilebilir¹.

Wagnerin fikirlerinde büyük bir hakikat payı vardır. Mamafih bu fikirler kendi başlarına, toplam faaliyete nispetle devlet faaliyetinin artışı izah edememektedirler. Bir kere, sanayileşme ve şehirleşme neticelerinde iktisadî hayat karmaşıklığı artsa bile, yönetimin ve kanun tatbikinin büyümenin sağladığı tasarruflardan faydalanamayacaklarına inanmak için bir sebep yoktur. Esasında, şehirleme ve ikâmetin yoğunlaşması daha verimli yönetimi ve siyaseti mümkün kılarlar. Sanayileşmeye refakat eden ve ekonomide ferd başına hasılanın artmasını sağlayan bazı teknik yenilikler devletin teknik verimliliğini arttırmak için de kullanılabilirler. Kayıt işlemleri için elektronik hesap makinalarının Amerika'da her seviyedeki devlet daireleri tarafından kullanılması, bu hususa bir misal teşkil eder. Diğer bir misal de, modern muhabere teçhizatının şehir polis kuvvetleri tarafından kullanılmasıdır.

Wagner'in diğer fikirleri de aynı şekilde inandırıcı değildir. Teknik gelişmeler geniş çapta istihsal ünitelerinin kurulmasına imkân verseler dahi, mutlaka kamu tekellerinin büyümesine sebep olmazlar. Birçok memleketlerde, elektrik gücünün, suyun, muhaberat ve ulaşım hizmetlerinin kamu teşebbüsleri tarafından temin edildikleri bir hakikattir; fa-

1) Wagner'in fikirlerinin bir özeti A. Peacock ve J. Wiseman'ın *The Growth of Public Expenditure in the United Kingdom* (Princeton, 1961, pp. 16-20) adlı eserlerinde bulunabilir.

kat, Amerika Birleşik Devletleri gibi, diğer bazı memleketler, devlet kontrolü altında olmaları şartı ile özel tekellerin bu işleri yapmalarına izin verirler. Nihayet, faaliyetlerini, eğitim, sağlık, ve hıfssıhha gibi piyasa'da satın alınamayan değerler istihsal ettikleri alanlarda dahi özel iktisadî faaliyetleri görmekteyiz. Muhakkak ki, yakından bir tetkik bizlere birçok memleketlerde devlet ve özel teşebbüslerin bu sahalarda yan yana faaliyette bulduklarını gösterecektir.

Böylece, âmme harcamaları neden özel faaliyetlere oranla veya daha fazla artmaktadır suali cevapsız kalmaktadır. Kendi inancıma göre modern yazarlar Wagner'in pek ötesine gidememişlerdir. İleri sürdükleri hususlar nihayette az çok geçerli bir sebep listesini irca olmaktadır. Sanayileşme ve şehirleşme, konut, suç, kirlenme, trafik gibi ilkel ve basit cemiyetlerde olmayan problemler doğurmaktadır. Bunlara ilâve olarak, iktisadî istikrarsızlık, istihdam meselesini halletmek için kamu programları ve gelir stabilizasyonu ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Ferdin çiftlikten ve aileden kapması refah ve emeklilik gibi kamusal programları gerekli kılmaktadır. Fert başına gelirin artması, devletin istihsal ettikleri de dahil olmak üzere, her çeşit hizmete olan talebi yükseltmektedir. (John Kenneth Galbraith, devlet ve özel mallar istihlâki arasında bir tamamlayıcılık olduğunu iddia eden "Sosyal denge teorisi" adlı bir teoriyi ileriye sürmüştür.) Fizikî ve Tabiiî bilimler alanında devlet tarafından faydalanılan icatlar ortaya çıkmıştır. Sosyal bilimler ise, muntazam araştırma metodları sayesinde bazı sosyal problemleri keşfetmişler ve diğerlerinin boyutlarını açığa çıkarmışlardır. Bu icatlar, sosyal problemlerin devlet tarafından hallini teşvik etmişlerdir.

Yukarıdaki sebepler listesi daha da uzatılabilir, fakat ben bunu yapacak durumda değilim. Hattâ, bunların yanlış olduğunu tartışmaya dahi hazır değilim. Esasında, bunların çoğunun hakikat payı taşıdıklarını zannediyorum. Fakat, bunlarla ve Wagner'in eseri ile ilgili olarak beni düşündüren nokta bir sebep listesi yapmaktan ileri gidilmediğidir. Bir basit sebep listesinden ziyade genel bir çerçeveye dayandırılan teori yoktur.

Yukarıda imâ ettiğim gibi, muntazam bir teori ortaya atmak imkân dahilinde olmayabilir. Mamafih, böyle bir denemeye girmemiz icap ettiği kanaatındayım. İktisatçıların — İngiliz iktisatçılarının beğendiği bir cümleyi kullanırsak — hususî bir alet kutuları vardır. Bu aletlerin, âmme harcamalarının artışı meselesine tatbik imkânlarının olup olmadığını araştırmak zorundayız. Pek tabii olarak aletler kafi gelmeyeceklerdir. Meselâ,

bazı memleketlerde radyo yayınları ve demiryolu ulaşımı sahalarında devlet tekeli yolunun tutulması, diğerlerinde özel teşebbüsün kullanılması meselesini halletmek için bu âletlerin ne şekilde kullanılacaklarına dair bir çözüm yolu görememekteyiz. Bu çeşit tercihler ancak politik ve sosyolojik kuvvetlere atfen açıklanabilirler. Mamafih, "arz" ve "talep" kanunu gibi iktisatçıların yakından tanıdıkları ve sevdikleri kavramlar çok geniş bir mahiyet arz etmekte ve sosyal analizin bir çok sahalarında tatbik edilebilen muntazam bir sınıflandırmayı mümkün kılmaktadırlar. Problemin hallinde, bu kavramlar bilhassa faydalıdırlar. İlerde göreceğimiz gibi, sadece kamu sektöründeki büyüme dinamiğinin anlaşılmasına yardım etmekle kalmaz, sosyal ve politik kuvvetlerin rolünü de kat'iviyetle belirtir. Bundan dolayı, analizimize kamu mallarına olan talebi etkileyen faktörlerin tartışması ile başlayacağız.

Kamu Mallarına Olan Talep

Millî müdafaa ve yargı yönetimi gibi faaliyetlere kadar uzanmakla beraber, devlet tarafından temin edilen malların çoğu için bir talep fonksiyonu olduğunu düşünmenin yanlış olmadığı kanaatindeyim. "Talep fonksiyonu" ile iktisatçıların her zaman kastettikleri hususu, yani talep edilen bir malın mikdarı, kendi fiyatı, tamamlayıcı ve eşdeğer malların fiyatları, gelir, nüfus, zevkler ve tercihler ve belki toplumdaki teknoloji seviyesi arasındaki ilişkileri kastetmekteyim. Birçok kamu malları şu anlamda özel mallara benzemektedirler: bunlar ya direkt olarak istihlâk vasıtası ile ihtiyaçları tatmin ederler ya da ihtiyaçları endirekt bir şekilde tatmin etmek için istihsal vetiresinde diğer mallarla birleşirler.

Talep açısından devlet veya özel sektör tarafından istihsal edilen mallar arasında herhangi bir esaslı ayırım olduğunu zannetmiyorum. Polis teşkilâtı, eğitim, temizlik, halk sağlığı vs. gibi bazı hizmetler devlet tarafından müstehliklere bedelsiz veya çok az bir bedelle arz edildikleri için bu çeşit bir ayırım yapılagelmektedir. Bazı malların pazarlanma imkânları olmadığından dolayı, özel olarak istihsal edilme imkânlarının da olmadığı bir hakikattir. Bu demektir ki, bir mal bir tek alıcıya satıldığında bütün topluma satılmış olacağından dolayı, alıcı ve satıcı arasındaki bir muameleyi izole etmek imkânı yoktur. Bu çeşit bir meseleye verilecek en iyi misâl deniz fenerleridir. Işık demeti bir kere temin edildiğinde, bundan sadece bazı gemilere tahsis etmenin imkânı yoktur. Bütün gemiler, kimin masrafı ödeyeceğine bakmadan ışıktan faydalanırlar. Mamafih bir anlık bir düşünce, prensip olarak, bu mülhazın hiç bir şekilde çoğu

kamu mal ve hizmetleri için bir talep eğrisi olabileceği düşüncesini çürütme-yeceğini ortaya koyar. Bu malları pazarlamak mümkün olabîlse idi, talep eğrilerinin fiyatlara nispetle negatif eğilime sahip olacaklarını, eş-değer mal fiyatlarında artışlardan dolayı sağa doğru yer değiştireceklerini, ve gelirdeki bir artışın, malların adî veya aşağı mallar olduklarına göre talep eğrisini sağa veya sola sıçratacağını fark edebilecektik. Bu mallara olan talep aynı zamanda, piyasa'da satılan mallarda olduğu gibi nüfus'daki, zevk ve tercihlerdeki, ve teknolojideki değişikliklerden müteessir olacaktı.

Ekseriyetle kamu sektörünü tartışırken yapıldığı gibi, kamu ve özel mallar arasındaki farkları belirtmek yerine benzerlikleri üzerinde durmak isteyişimin sebebi şudur: meseleyi bu açıdan ele alma âmme masraflarının tekâmülü ile ilgili bir perspektivi belirlemektedir. İktisadî büyüme, her çeşit mala olan talebin artmasına sebep olmaktadır. Fert başına gelir artmasına, nüfustaki değişmelere, teknolojideki değişmelere ve cemiyet zenginleştikçe zevk ve tercihlerdeki değişiklere bağlı olan talep artışı, kamu ve özel sektör tarafından istihsal edilen malların mîkdarına, kalitesine ve çeşitliliğine tesir eder. Esasında, bazı malların pazarlanması meselesini halletme durumunda olmasa idik, kamu sektörü olarak adlandırdığımız sektörün büyük bir kısmı özel sektöre dahil edilebilirdi. Böylece, muhabere, halk sağlığı, ulaşım, polis teşkilâtı; yangından korunma vs. gibi hizmetler kamu teşebbüsleri yerine özel teşebbüsler tarafından sağlanırdı. Önemli olan nokta, bu hizmetlerin, şu veya bu şekilde, sağlanacağıdır. Böylelikle, Wagnerin artan devlet faaliyeti kanunu hiç değilse kısmen, bazı malların özel sektör tarafından istihsalinde piyasanın başarısız olduğu ifadesinden başka birşey değildir.

Yukarıda belirtildiği gibi, Wagner bu hususu kabul etmiştir. Fakat kamu mallarına olan talebi, özel olarak istihsal edilen mallara olan talebe benzer olarak mütâlaa etmekle bazı ilâve hususlarda meselenin iç yüzünü anlayabileceğimize inanıyorum. Herşeye rağmen devlet tarafından istihsal edilen malların tümü, yukarıda belirtilen pazarlama problemine dahil değildir. Esasında, devlet tarafından istihsal edilen malların çoğunun aynı zamanda özel teşebbüsler tarafından istihsal edildiklerini de görmekteyiz. Eğitim, hıfısühha, emniyet ve temizlik hizmetleri bu hususa misal teşkil ederler. Bu sahalarda özel ve kamu teşebbüslerini ekseriyetle yan yana görmekteyiz.

Mamafih, burada, kamu teşebbüslerinin lehine bir hususî fark mevcuttur. Bu fark, kamu mallarının müstehliklere umumiyetle maliyetin çok

altında, arz edilmesinden doğmaktadır. Esasında, çoğu kamu malları bedelsiz veya çok az bir bedelle arz edilirler. Bu basit gerçekten, inancımıza göre, birçok önemli neticeler doğmaktadır. Bunlardan birincisi devletin istihsal ettiği bir malı istihsal eden özel müstahsil dezavantajlı bir duruma düşmesidir. Bu müteşebbisler mallarını kalite veya daha kolaylıkla temin edilebilme açısından farklılaştırmadıkları takdirde ancak, devletin talep edilen düşük fiyatlı malların hepsini istihsal edememesinden doğan, bir pazar artığından istifade edebilirler.

Malların bedelsiz veya çok az bir bedelle satılmasının başka bir önemli neticesi de, kamu ve özel sektörlerin nispi boyutları üzerine enflasyonun yapacağı tesirdir. İktisat teorisinin postülatumlarına göre, bütün mal ve hizmetlerin nakdi fiyatlarındaki mütenasip veya aynı nisbetteki artış, bu mal ve hizmetlere olan talebin muhtevasını değiştirmemesi icap eder. Fakat devletin istihsal ettiği mal ve hizmetler halkın istihlak planına dahil oldukları takdirde, özel sektör tarafından istihsal edilen mal ve hizmetlerin fiyatlarının artması, devlet sektörü basılarına olan talebi nispi olarak arttıracaktır. Müşahhas bir misâl vermek için bir özel otomobil düşünelim. Bu otomobili kullanmanın maliyeti iki kısımdan ibarettir. Kısımlardan biri, müstehlikin kendisi tarafından direkt olarak ödenen amortisman ve işletme masraflarıdır. Diğer kısmı ile caddeler ve yollar tarafından görülen hizmetin maliyetidir. Bu noktada fiyat seviyesinde, sadece sermaye ve işletme masraflarına değil, fakat, demiryolları, havayolları vs. gibi ulaşımın rekabet halindeki şekillerinin fiyatlarına da tesir eden, genel bir artışın vuku bulunduğunu farz edelim. Otomobil seyahatinin bütün maliyeti otomobil sahipleri tarafından emilmediği için, otomobil seyahatinin nispi fiyatı düşecektir. Özel otomobillerle seyahat etmeyi, ve tabiiyatıyla, caddelere ve yollara olan talep artacaktır. Netice olarak, kamu sektörünü özel sektöre kıyasla genişletmek baskısı altında görmemiz gerekir.

Diğer birçok devlet fonksiyonları ile ilgili olarak benzer deliller ortaya sürülebilir. Enflasyon, emniyet, eğitim, eğlence, sağlık, yangından korunma; hıfzıssıhha, temizlik gibi birçok hizmetlerin görülmesinin özel sektör yerine devlet tarafından yapılmasını teşvik eder. Bunun sebebi devletin, hizmetleri istihlak edenlerden istediği fiyatların ya olmaması ya da hiç değilse maliyetten epeyce aşağı olmasıdır. Bir netice olarak, kamu mallarının nispi fiyatları genel enflasyon devrelerinde düşer, ve tabiiyatıyla, kamu mallarına olan talep, özel olarak istihsal edilen mallara olan talebe nisbetle artar.

Şimdi, ilgili bir hususu nazarı itibare alalım. Bildiğimiz gibi, iktisadî gelişme prodüktivite'de — işçi başına hâsıla — bir artış doğurur. İktisatçıların çoğu prodüktivite artışının, ekonominin mal istihsal eden sektöründe vuku bulduğuna inanmaktadırlar. Bu doğru olduğu takdirde ve prodüktivitedeki artış mal fiyatlarında mütenasip bir düşme tarafından refakat edilmez ise, emek prodüktivitesindeki artıştan dolayı hakiki ücretlerde bir artış temin etmek için, mal istihsal eden sektörde nakdî ücretlerin arttığına şahit oluruz. Bu durumda hizmet sektörü, istihsal faktörleri sahasında, bilhassa emekte, mal istihsal eden sektörle rekabet eder. Durum bu olunca hizmet sektörü, istihdam ettiği işçilere tutabilmek veya ilâve işgücü temin edebilmek için nakdî ücretleri yükseltmek mecburiyetindedir. En ileri memleketlerde olduğu gibi, iktisadî gelişme mallardan hizmetlere doğru olmak üzere talebin terki bindeki bir değişme tarafından refakat edilirse problem hizmet sektörü için muacceliyet arz eder. Her halde, hizmet sektöründe prodüktivite yavaş geliştiğinden dolayı ücretlerin artışı hizmet fiyatlarını arttırma yönünde bir tazyikte bulunacaktır. Kamu ve özel istihsalin en çok rekabet edebilecekleri saha bilhassa bu hizmet sektörüdür. Özel sektörde hizmet fiyatları üzerine yukarıya doğru bir tazyik genel bir enflasyonun tesirine sahip olacak, yani, özel sektörün hizmet talebi eğrisi aleyhine, kamu hizmetleri talep eğrisini sağa kaydıracaktır.

Kamu Malları Arzı

Yukarıdaki tartışma, talep kanununun basit bir uygulamasının, ekonomide kamu sektörünü genişleten tazyiki açıklayabileceğini göstermek için geliştirilmiştir. Şimdi kısaca meselenin arz cephesini gözden geçirelim. Herhangi bir anda kamu mal ve hizmetlerinin arzı, geniş çapta, devlet gelirleri, ve devletin gelirleri ile temin edebileceği istihsal faktörlerine ve devlet teşebbüslerinin yönetimi altındaki bu faktörlerin prodüktivitesine veya verimliliğine bağlıdır. Devlet teşebbüsleri nadiren kâr maksadı güttüklerinden ve nadiren satış yolu ile gelir temin ettiklerinden dolayı, devlet malları için normal bir arz eğrisi çizmek imkânı yoktur. Çünkü, devlet mallarının fiyat elastikiyeti sıfırdır denilebilir. Böylece, normal bir arz eğrisi çizmek tamamen imkânsız ise, eğriyi dikey doğru ile göstermek zorunluluğu olacaktır. Mamafih, birçok kamu mallarının arz eğrisi üzerindeki fiyat-miktar kombinasyonları sıfır veya yakın bir fiyat seviyesi etrafında dolaşırlar.

Arz eğrisinin pozisyonuna tesir eden amiller nelerdir? Devletin vergi salabilme, borç temin edebilme veya yeni para yaratabilme imkânları bi-

linen faktörlerden birisidir. Vergilerin ne şekilde toplandıklarına bağlı olarak millî gelirdeki bir artış arz eğrisini sağa kaydıracaktır. Tabiatıyla, müterakki bir gelir vergisi uygulanmakta ise kayma daha hızlı olacaktır. Vergi gelirlerinden bir kısmı borçları ödemek veya para arzını azaltmak için kullanılırsa arz eğrisi daha yavaş yer değiştirecektir. Devlet, gelir elâstikiyeti nispeten daha zayıf olan servet vergilerine ehemmiyet verdiği takdirde arz eğrisinin kayması daha da gecikecektir. Gelirdeki artış borç iftasına veya para stokunu azaltmaya tahsis edilmediği takdirde, vergi nispetlerindeki bir artış arz eğrisinin sağa doğru kaymasını hızlandıracaktır.

Böylece, genel anlamda, iktisadî büyümenin sebep olduğu vergi gelirleri artışı kamu mal ve hizmetleri arz eğrisini sağa doğru kaydıracaktır. Mamafih bu yer değiştirme — işçi produktivitesinin artışı — gibi iktisadî büyüme ile ilgili diğer faktörler tarafından yavaşlatılacaktır.

Biraz evvel tartıştığımız gibi, özel sektördeki produktivite artışı hakikî ücretlerde bir artış tarafından takip edilirse, ve hakikî ücretlerdeki artış nakdî ücretlerdeki bir artışla sağlanıyorsa, ekonomideki bütün ücretler bu durumdan etkileneceklerdir. Devlet özel sektörle emek faktörü açısından rekabet halinde olduğu için çalıştırdığı işçileri tutabilmek veya daha fazlasını istihdam edebilmek için yüksek nakdî ücretler ödemek zorunda kalacaktır. Devlet teşebbüslerinde ki produktivite, özel ekonomideki produktivitenin altına düşerse (ki bu bilinen bir husustur) devlet hasılasının maliyeti artacaktır. Herhangi bir gelir seviyesinde, mâliyetlerin bu şekilde artması devlet malları arz eğrilerinin sola doğru kayması anlamına gelir. Bu sola doğru yer değiştirmeyi ancak vergi nispetlerinin ve (para yaratılması dahil olmak üzere) devlet borçlarının arttırılması nisbetinde engel olunabilir.

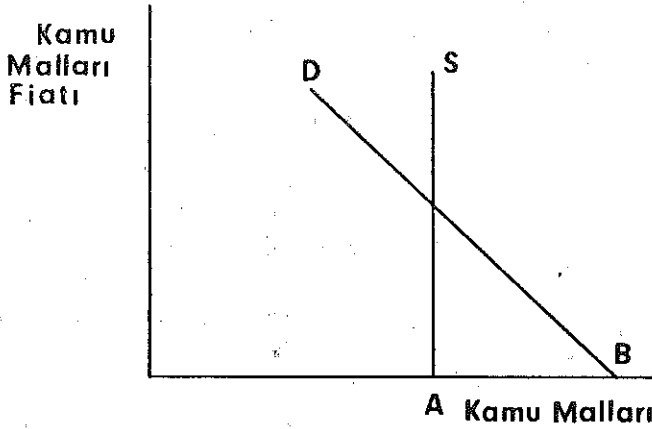
Artan Devlet Faaliyeti Kanununun Dinamikleri

Bu noktada âmme masrafları artışının dinamiklerini tartışabilecek duruma gelmiş bulunuyoruz. Kamu mal ve hizmetlerinin artış tazyikinin, bu mal ve hizmetlere olan ilâve talebin bir fonksiyonu olarak düşünelim. Bu ilâve talebi, devletin müstehliklere arz ettiği fiyat noktasında, arz ve talep arasındaki fark olarak tarif edebiliriz. Meseleyi basitleştirmek için bu fiyatın sıfır olduğunu farz edelim. Grafik ilâve talep x eksenindeki A B uzaklığı tarafından temsil edilmektedir.

Arz eğrisinin x eksenini talep eğrisinin sağ tarafından kesmesi imkân dahilindedir. Ancak bu durum olağanüstü bir durumdur, çünkü kamu

malları arzının talepten fazla olduğu anlamına gelmektedir. Daha normal, grafikte olduğu gibi arz eğrisinin x eksenini talep eğrisinin sağında kesmesidir. Bunu bu şekilde düşünmenin sebebi, talep eğrisinin sağa kaydırılan kuvvetlerin, sola kaydıran kuvvetlerden daha etkili olmasıdır.

Yukarıda açıklanan iddiaları düşünelim. İktisadî büyüme, gelire nispetle aşağı olan mallar hariç olmak üzere, bütün mal ve hizmetlere olan talebi artırır. Ortalama olarak, toplam talep fert başına gelir ve nüfus artışına oranlı olarak artar. Devlet tarafından istihsal edilen mallara olan talebin, özel sektörde istihsal edilen mallara olan talepten daha hızlı artması gerektiği açık olarak görünmez. Bunun sebebi kamu mallarının piyasa mallarından farklı bir şekilde pazarlanmasıdır. Daha evvel belirttiğimiz gibi bazı kamu malları — deniz feneri misâlinde olduğu gibi — piyasada satılamazlar. Bundan dolayı istihsalı ve satışları devlet tarafından yapılacaktır. Kamu malları ve hizmetlerinin umumiyetle bedelsiz olmalarından doğan tesirleri bu etki kategorisine dahil edebiliriz. Bunun anlamı şudur: Özel ekonomideki işgücü produktivitesi ve ücret artışı, özel hizmet fiyatlarına nisbetle arttıracaktır. Böylelikle kamu hizmetlerine olan talep artan bir hızla yükselektir. Hakikaten, benzer hizmet müstahsilleri işten çekilirler ve kamu sektörüne olan talep, ilâve bir tazyike sebep olarak, büsbütün artar. Nihayet, iktisadî büyüme bir enflasyon tarafından refakat edilirse, kamu mallarının nispi fiyatı düşer ve talep devlet sektörü lehine kayar.

Böylece, genel olarak kamu mallarına olan talebin özel mal ve hizmet talebinden hızlı artması beklenebilir. Aynı sebebe istinaden, devlet mallarına olan talebin gelir ve toplam istihsalden fazla artması gerekir.

Arzın durumu ne olur? Bu suali tahmin etmek güçtür. İktisadî büyüme, vergi nisbetlerinde sadece ufak tefek değişiklikler tarafından refakat edilir ve kamu malları arzının talepten daha yavaş artması muhtemeldir. Gelir itibarıyla bütün vergiler müterakki değillerdir, ve devletin borçlanma ve para basma kapasitesi toplumun reaksiyonları ile sınırlanmıştır. İlâveten, özel sektörde produktivite artışının sebep verdiği ücret artışı devletin ödemeye mecbur olduğu ücretleri arttırır. Bu ilâve harcama arz fonksiyonunun sağa doğru yer değiştirmesini geciktirir. Bundan dolayı, vergi nispetlerindeki periodik artışlar ve toplumun devletin borçlanmasına karşı reaksiyonundaki değişimler bir yana bırakılırsa, arz fonksiyonu nispeten yavaş yer değiştirir.

Yukarıdaki tartışma şu şekilde özetlenebilir: İlk olarak iktisadî büyümenin devlet hizmetleri arzından ziyade devlet hizmetlerine olan talebi arttırması beklenebilir. Netice olarak, devlet hizmetlerine olan talep fazlası iktisadî büyümenin bir sonucu olarak artabilir. Devlet umumiyetle mal ve hizmetleri müstehliklere satmadığından dolayı bu bertaraf edilemez. Bunun yerine, devlet teşebbüsleri ve organları üzerine arzın arttırılması için baskı yapılacaktır. Devlet sektörünün genişletilmesi tazyiği bir ölçüde vergi nispetlerinde, borçlarda ve yeni para arzında yapılacak artışlarla gevşetilebilir. Mamafih bu artışlar sadece geçici rahatlık yaratıcılardır, çünkü, iktisadî büyüme güçleri arz ve talep arasındaki uçurumu genişletirler. Esasında bu tedbirler bir ölçüde kendi yapacakları tesirleri kendileri yok ederler. Şöyleki, vergilerin yükselmesi özel faaliyet arzını düşürecek ve özel mallara olan talep kamu mallarına dönüşecektir. İlâveten, devlet borçlarının artması faiz problemini doğurur. Bundan dolayı, vergi gelirlerindeki ilâve artışın bir kısmı kamu mal ve hizmetlerini istihsal etmek için gerekli istihsal faktörlerinden ziyade faiz masraflarını ödemedede kullanılır. Nihayet, devlet borçlarının ve yeni para arzının enflasyona sebebiyet verdikleri nispette, kamu mal ve hizmetlerine olan talebin, yukarıdaki mekanizma yolu ile, büsbütün arttığını görürüz.

Demokratik ve temsîlî siyasî müesseselerin, devlet hizmetlerine olan ilâve talebin devamlı bir şekilde karşılanmasını istedikleri muhakkaktır. Mamafih muhakkak olan bir başka hususta şudur: yasama organlarının ve hükümetlerin devlet borçları ve vergiler gibi hususlarda halkın reaksiyonunu dikkate almaları gereklidir. Böylelikle, âmme harcamalarının fazla talep tazyikine az cevap verdiği zamanlar olabilir. Başka zamanlarda ise, vergi ve borç arttırılmasının önüne dikilmiş engeller yıkıldıkça âmme masraflarında ani sıçramalar görebiliriz. Bu sıçramalar ekseriyetle, harb

gibi millî kriz sıralarında meydana gelirler². Her halde, millî krizler meydana gelmeseler bile, devlet masraflarının artışı beklenmelidir. Bu artışın, gelir ve istihsaldeki genel büyüme ile oranlı veya daha fazla olup olmadığı hakkında bir tahmin yukarıda özetlenen teori yardımı ile yapılamaz. Teori sadece, âmme masraflarının artışının iktisadî mekanizmasını vermektedir. Ancak, tazyike olan siyasî reaksiyona tesir eden faktörlerle ilgili bir bilgi vermemektedir. Bu problem ancak diğer sosyal bilimlerin metodları ile halledilebilir.

Nihai Açıklamalar

Yukarıda açıklanan teoride bariz eksiklikler vardır. Evvelce işaret edildiği gibi, bazı mal ve hizmetlerin özel teşebbüs tarafından istihsal edilebildiği halde neden devlet tarafından pazarlandığı, sualine cevap verememektedir. Bu suale cevap verebilmek için hususi açıklamalara dayanmamız muhtemeldir. Diğer bir eksiklikte şudur: teori, devletin talep fazlasını ne zaman karşılayabileceğine dair bir açıklama da bulunmamaktadır. Aynı şekilde, burada da hususî açıklamaların muhtemelen gerekli olacağı kanısındayım. Bu açıklamalar her memlekette hüküm süren hususî politik, sosyal ve tarihî şartları nazarı itibare alacaktır.

Herşeye rağmen, birşeyler ileri sürdüğüme inanıyorum. Çalışmada, şu hususlar açıklanmış bulunuyor: iktisadî büyüme vetiresinde piyasa tazyiki ne şekilde meydana gelir? Kamu mallarının pazarlandığı hususî şartlar ne şekilde devletin harcamalarını arttırması için ilâve tazyikte bulunurlar (bilhassa devletin müstahsil olarak terleştigi sahalarda) İleri sürdüğüm teori, birçok memleketlerde âmme masraflarının seyrine uygundur. Mamafih, bu teorinin, Peacock ve Wiseman tarafından Birleşik Krallıkta âmme masraflarının artmasına (a.g.e., 2-4 bahisler) dair yapılan açıklamanın, analitik terimlerle, naklinden başka bir şey olmadığı düşünülebilir. Mamafih, gayet bariz olduğu gibi, teoriyi daha ayrıntılı olarak açıklayabilmek ve ampirik metodlarla doğrulayabilmek için daha çok çalışma yapmak gereklidir.

Tercüme Eden : **Asis. Bora OCAKÇIOĞLU**

2) Bu husus için Peacock ve Wiseman'e bakınız. Bu yazarlar gelir ve giderlerdeki ani artmaya "yer değiştirme tesiri" adını vermektedirler. Op. cit., 2-4 bahisler.